Les naus d’En Colom i l’armada de Joana «la Boja» (2)

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 13-05-2021

Continuació de l’article d’En Pep Mayolas que examinava la preparació dels enllaços dels fills dels Reis Catòlics amb la Casa d’Àustria, així com l’aplec i formació de l’armada que havia de dur Joana la Boja a casar-se amb Felip d’Habsburg

1. LA JURISDICCIÓ CIVIL I CRIMINAL DEL PRINCIPAT D’ASTÚRIES A SÒRIA

Tal com ja hem suggerit en diverses conferències i algun llibre,[1] Alacant i Oriola serien senyoriu d’Isabel la Catòlica des de la dotació del seu casament (1469) per part del rei Joan II d’Aragó. La baronia d’Elx i Crevillent que figura entre les donacions nupcials del monarca aragonès a la seva jove constituïa una tapadora dels veritables dominis que Isabel hauria rebut al regne de València, i que serien la ciutat d’Oriola i la vila d’Alacant, com hem dit. De forma ben simptomàtica, la Bethany Aram precisa que «abans d’atorgar a Joan els seus propis servents, la reina Isabel donà al príncep la possessió de la ciutat d’Oviedo i altres territoris a Astúries, juntament amb els ingressos procedents dels impostos d’aquelles àrees, i la jurisdicció civil i criminal sobre elles».[2] Un detall molt interessant, l’afegitó final. Perquè si bé és sabut i comprovat que el beneficiari d’uns impostos sobre els rendiments d’un territori els podia percebre sense haver de trepitjar mai el terreny, hom es pregunta, en canvi, com podia exercir el príncep la quotidiana jurisdicció civil i criminal de la demarcació d’Astúries si estava previst que visqués de forma regular a Almazán, província de Sòria, on se li acabava de muntar Casa pròpia, com vèiem a la primera part d’aquest article. Qui deté la jurisdicció civil i criminal d’una àrea concreta ho fa des del requisit imprescindible de residir-hi, o almenys d’acudir-hi amb assiduïtat, en bona lògica. Així es desprèn, per exemple, del cas del senyor del Maresme a l’època, vint anys abans. «Joan II agraí els serveis prestats al cavaller Pere Joan Ferrer, que, com veurem, s’havia canviat de bàndol durant la guerra, atorgant-li l’any 1471 la baronia del Maresme —de Llavaneres a Premià— a la que afegí l’any 1475 les jurisdiccions civil i criminal».[3] En Pere Joan Ferrer era l’hereu del castell de Burriac, al terme de Cabrera, al Maresme, un castell que s’havia fet enderrocar durant la guerra civil catalana i que el 1473 En Ferrer va fer «reedificar per convertir-lo en la seva

residència habitual, obligant els vassalls a treballar-hi».[4] Això és el que entendríem com a normalitat per al cap de la jurisdicció civil i criminal de la baronia del Maresme: viu en un punt dominant de la contrada. Com s'ho faria el príncep Joan per dictar justícia a Astúries des de Sòria?

A diferència de la Bethany Aram, que diu que la reina «donà al príncep la possessió de la ciutat d'Oviedo i altres territoris a Astúries», la Ma. Ángeles Pérez Samper afirma que «el 20 de maig d'aquell any de 1496, a la vila d'Almazán, els reis atorgaren al seu fill el títol de príncep d'Astúries que li corresponia com a hereu».[5] La ignorància sobre la mecànica d'atribució de la dignitat principesca —ens pensàvem que els primogènits reials rebien el títol de «príncipe de Asturias» en el moment que eren jurats per les Corts castellanes com a hereus del tron: es veu que no era així— ens ha fet buscar informació sobre el tema. Hem anat a parar a un article de l'omnipresent Luis Suárez Fernández, el qual ens informa que «un Principat és el senyoriu jurisdiccional de major rang entre els que el rei pot proporcionar. (...) Però es donava la circumstància que aquest rang mai havia estat reconegut a ningú, abans de 1388, i d'aleshores endavant, se'l mantingué vinculat i en reserva per a l'hereu de la Corona (...). Ja en el segle XV notem que aquest títol, "Príncipe de Asturias", pot ser objecte de dos usos: genèric per a designar el primogènit hereu, i específic per a aplicar-lo a aquest mateix infant quan el rei li ha fet transferència efectiva del Principat, amb el seu govern i les seves rendes. Sovint s'ha incorregut en l'error d'anomenar Prínceps d'Astúries tots els infants o infantes que es trobaven en la primera línia d'herència, però això d'entrada no fou així. En el temps que estudiem, de 1388 a 1495, el nat en primer lloc era sens dubte l'hereu, però calia un acte formal de col·lació perquè pogués considerar-se'l Príncep d'Astúries, tot fent-se-li lliurament del senyoriu. En sentit estricte hi hagué un Príncep Enric entre 1388 i 1390; un altre, del mateix nom, entre 1444 i 1453; una tercera, Isabel, entre 1468 i 1474, i un quart, Joan, a partir de 1496, per un temps breu. En els intervals que, com es pot comprovar, superaren els temps d'ocupació, el Principat no desapareixia: simplement era directament governat pel Rei al tresor del qual anaven a parar les rendes corresponents».[6] Veiem que el primer príncep d'Astúries, doncs, seria el futur Enric III de Castella, l'avi d'Isabel la Catòlica. El segon, el qui regnaria com a Enric IV, el germanastre d'Isabel. El tercer, la mateixa Isabel d'ençà del pacte de Toros de Guisando fins a la mort d'Enric IV. I el quart, notem que efectivament se'ns diu que fou el fill dels Reis Catòlics a partir de l'any 1496.

L'asturià Suárez, però, avança en l'estudi i es fa una pregunta interessant: «Per què fou un títol lligat a Astúries i no a una altra regió o a una sèrie de viles soltes com era costum d'assignar als infants o a les reines en concepte d'arres? Es tracta d'una qüestió que ha inquietat molts investigadors i a la qual no és possible donar una resposta inequívoca. (...) Només un gran conjunt senyorial podia proporcionar a l'hereu els mitjans que es consideraven adients».[7] Les dues últimes frases fan rumiar. Al voltant de les riqueses del principat d'Astúries, el company Raimon Balagué ens passa una informació reveladora que extreu del llibre d'En José Luís González Novalín sobre l'inquisidor Fernando de Valdés. A mitjans del segle XVI, vora 60 anys després del nomenament de Joan com a príncep d'Astúries, la diòcesi d'Oviedo que s'assignava a Valdés «es trobava molt apartada de Castella, i el seu territori, dilatat i abrupte, oferia males condicions perquè un bisbe pogués controlar no només la cura pastoral dels fidels sinó també l'obediència dels seus múltiples senyorius temporals».[8] Un territori abrupte, allunyat de Castella i difícil de controlar, d'entrada. L'autor ens desgrana tot seguit uns apunts sobre els pobladors d'Astúries: «Els habitants de les nostres muntanyes eren gent endarrerida i agrest, en qui es feia compatible una notòria noblesa d'ànima amb una manifesta inclinació a les baralles, una religiositat sincera amb unes supersticions força arrelades».[9] Si a mitjan segle XVI el cèlebre Principado feia l'efecte d'una regió pobra i pendent de civilitzar, com hem de pensar que era a finals del segle XV, quan Isabel la Catòlica assigna al seu fill la jurisdicció civil i criminal d'aquell territori? «Les dades més saboroses sobre l'estat d'Astúries al segle XVI són una mica posteriors al pontificat d'En Valdés: provenen dels primers jesuïtes que entraren a Astúries per fundar a Oviedo un col·legi de la Companyia (...). En les seves cartes al general Mercurià es repeteix, com una cantarella constant, que les Astúries d'Oviedo són com unes Índies semblants a les d'ultramar, que la terra és humida i fa mal al cap i a l'estómac, que la gent té molta superstició, encara que estiguin prestos a escoltar la doctrina i a acostar-se als sagraments».[10] «A la dècada de 1580, segons el bisbe d'Oviedo, la meitat dels seus clergues no entenia els Evangelis (en llatí) de la missa, ni tampoc tenia la més mínima idea de com administrar la confessió».[11] Resulta absolutament inconcebible que els dominis del principat creat al 1388 siguin, vora 200 anys després, encara, terres paganes i sense cristianitzar, on els clergues no entenen els Evangelis, no saben confessar i els feligresos viuen en la superstició. Podríem continuar explotant les sucoses notícies que el llibre d'En González Novalín va desgranant sobre la pobresa de la diòcesi d'Oviedo, l'escassesa de religiosos i la consegüent manca d'evangelització del territori, on els aliments i els productes bàsics per a la subsistència són cars i escassos, etc.[12] Però amb aquestes pinzellades ja ens hauríem de fer una idea de la precarietat de les exaccions que hom podia esperar d'obtenir d'aquesta regió per al manteniment del príncep. «Només un gran conjunt senyorial podia proporcionar a l'hereu els mitjans que es consideraven adients», deia En Luis Suárez. Astúries, com veiem, no en tenia res, de «gran conjunt senyorial». I com sempre, allò que s'endevina rere aquesta situació tan inversemblant és l'intent d'amagar la veritat. Si hi havia un principat, no era a Astúries. D'Isabel la Catòlica, que nosaltres fem senyora d'Alacant i Oriola, sempre ens diuen que fou senyora d'Arévalo i Olmedo. I ara ens avisen que abans de muntar-li Casa al seu fill, li concedí la possessió de terres d'Astúries i la ciutat d'Oviedo i la seva jurisdicció civil i criminal.

Sembla una bajanada, oi? Però sempre topònims començats amb «A» i «O».

2. EL PRÍNCEP JOAN, SENYOR D'ORIOLA

En el Libre de tots los actes, letres... del Consell d'Oriola, bo i parlant del 4 de març de 1488, una de les entrades del dia diu: «Ytem, dit dia, determinà lo Consell que nomenaven per síndich de dita ciutat a Joan Peres, ciutadà, per a que, en nom de aquella, asistís a la jura del príncep nostre señor en València, y que no se li donàs de salari sinó sis sous de dieta».[13] És veritat que podria tractar-se una fórmula, però crida l'atenció que no parli dels reis, que són senyors d'Oriola i de tots els regnes, també. «El príncep nostre senyor», com si Oriola fos jurisdicció del príncep, o ell en fos el senyor específic. En altres apunts de la pàgina fa referència a «lo rey», a «sa magestat», a 26 de març es diu que el governador «inhibí la treta dels forments i blats perquè determinava venir a Oriola sa magestat»...[14] però en cap moment l'anomena «el rey nostre señor», com ho fa amb el príncep. Alerta, doncs. Si fos una simple fórmula cortès o protocol·lària, tindria més justificació emprar-la amb el rei que no pas amb el príncep, el qual, pel març de 1488 només té 9 anys d'edat i no té cap pes en la presa de decisions, com sí que el té el rei. Però els escrivans del Llibre del Consell d'Oriola anomenen «nostre señor» al príncep i prou.

El 22 d'abril, aniversari de naixement d'Isabel la Catòlica, segons la història, ningú sembla tenir-ho present, però en canvi es diu que «se apersebí la çiutat per a la entrada dels reys en Oriola».[15] Aquesta visita, val la pena recordar-ho, és la que acabarà amb la cloenda de les Corts valencianes obertes l'any 1484 i que es convertiran en les sessions legislatives més importants del regnat, per tal com s'hi promulgaran els coneguts nous Furs del regne valencià.

Al llarg de les pàgines següents del Libre de tots los actes... no sabem trobar cap nova referència al príncep, però tampoc cap cueta «nostre senyor» a les múltiples al·lusions al rei Ferran, que sol aparèixer com «sa majestat» i prou. Ja al 1490, «a vint-y-sis de març dit any, lo dit rey don Fernando ab son reial previletgi, dat en Sevilla, dit dia e any, provehí e manà que los particulars de la present ciutat no venen son erbatge».[16] És a dir, el rei ordena, mana i disposa, però mai se l'anomena «rey señor nostre», com sí que es fa amb el príncep.

Més endavant, quan hom ve a cobrar el «dret de maridatge» pel matrimoni de la «serenísima infanta dona Ysabel, filla de sa magestat, que casà ab lo príncep de Portugal»,[17] tampoc s'esmenta ningú com a «nostre senyor» o «senyora». Repetim-ho: si el tractament de «nostre senyor» fos una simple fórmula protocol·lària, la tornaríem a veure emprada amb els reis, o si amb els sobirans no s'escau per la raó que sigui, sí que escauria a les dignitats principesques com la infanta primogènita i, tal vegada, fins i tot el seu consort, l'hereu de la corona de Portugal. També en aquests casos i en tot moment, però, trobem a faltar la denominació «nostre señor» que tant ens ha cridat l'atenció aplicada al príncep Joan de nou anys, el 1488. I això ens referma en la idea que ha anat prenent cos al llarg de les investigacions dels darrers anys, i és que el principat d'Astúries i el «Dalfinat» —després «principat»— de Girona com a dignitats dels primogènits reials de Castella i d'Aragó serien dues titulacions tardanes i artificioses, fabricades documentalment en temps de Felip II, per crear la impressió que a Castella existia aquesta dignitat i alhora fer desaparèixer l'únic i veritable títol exclusiu de l'hereu reial a la Corona catalana: el principat de Xixona-Alacant. Els límits d'aquest principat coincidirien probablement amb els de la demarcació territorial coneguda històricament amb el nom de «governació d'Oriola», les comarques dellà Xixona que des de principis del segle XIV tenien un batlle general propi, diferent del batlle general del regne de València, i depenien directament de l'Audiència Reial. Segons En Rubio Vela, i coincidint amb l'annexió dels territoris meridionals ultra Sexonam, «a començaments del segle XIV la Corona trobà un sistema idoni per a projectar el seu poder en els territoris de la confederació i, alhora, enfortir-se mitjançant la incorporació a l'aparell polític de la figura del primogènit: la procuració general, denominada definitivament, a partir de 1363, governació general».[18] Tot i que el governador de València tenia «prelació honorífica» respecte al d'Oriola, «el regne de València no tenia autoritat a la governació d'Oriola, on hi havia un batlle propi des de 1308».[19] És com si aquests territoris estiguessin sota la jerarquia directa d'algun personatge de la família reial, que segons l'apunt d'En Rubio Vela hauria de correspondre a la figura política del primogènit, però la investidura de la dignitat i la ulterior presència principesca semblen radicalment extirpades dels papers.

No es pot descartar que aquest títol tingués, al segle XV, alguna relació amb l'antic i aleshores extingit (o no) principat de Villena, com ha suggerit En Joanjo Albinyana. Fins i tot és possible que aquesta fos la veritable titulació, «príncep de Villena», amb probable seu residencial preferent a Alacant i capital governativa a Oriola. L'argumentació dóna per dedicar-hi un llibre sencer, però mentre no arriba ens cal assumir, d'entrada, que no hi hauria cap principat a Astúries fins a les acaballes del segle XVI, i per tant, el títol de príncep, les rendes, el senyoriu sobre «Oviedo» i la jurisdicció civil i criminal d'«Asturias» atorgats pel maig de 1496 al príncep Joan, farien referència a l'esborrat principat de Xixona-Alacant.

De forma simptomàtica, veiem que al Libre d'actes... d'Oriola no hi ha anotacions el 1495, que és l'any en què es

pacten els prometatges del príncep Joan amb Margarida d'Àustria i de la infanta Joana amb Felip el Bell. I el 1496, any en què el fill dels Reis Catòlics és nomenat príncep d'Astúries i se l'aposenta a Almazán amb Casa pròpia, no hi ha ni un sol esment a totes aquestes operacions. El 1497, tot d'entrades rutinàries s'estalvien qualsevol referència al casament de l'hereu del tron, i només hi ha un apunt sec, absolutament mancat d'ànima, posat com per obligació i perquè no es noti que aquest personatge ha estat gairebé esborrat de la història d'Oriola: «Ytem, a cinch de octubre, morí lo príncep don Joan. Feren-se obsèquies».[20] La vídua Margarida i la criatura que du al ventre no semblen existir.

Per tot plegat, doncs, allò que constituiria una novetat per al príncep Joan és que la seva mare, com a senyora titular d'Oriola i Alacant, li hagués concedit en algun moment de la infantesa el senyoriu d'Oriola, almenys (i per això veiem el príncep de 9 anys esmentat com a «nostre señor» el 1488), en previsió del nomenament com a príncep de Xixona el 1496, ja major d'edat i amb facultats per exercir la jurisdicció civil i criminal d'aquella àrea. «Oviedo» i «Olmedo» tapen Oriola, i ara entenem que la residència de la reina mare a Arévalo, les cartes de Ferran II al batlle de València des d'Almansa, la cort-col·legi a Almazán, la donació de possessions i privilegis a Astúries... no són més que creacions de la censura per situar a diferents indrets de Castella una sèrie d'esdeveniments i circumstàncies que tenien lloc a Alacant. Alacant és una ciutat que ha estat destruïda diverses vegades d'ençà del segle XVI, i que de l'època dels Reis Catòlics no en queda res, llevat d'algun tros de mur del castell de Santa Bàrbara, absolutament innocu com a vestigi que ens pugui aportar alguna clarícia sobre el passat d'una població en un enclavament natural inigualable, dotada d'un port natural, una fortificació estratègica i un clima benigne del tot indicat per a personatges de salut precària[21] com la mare d'Isabel, la mateixa Reina Catòlica o el malaurat príncep Joan.

3. EL VIATGE DE JOANA LA BOJA

Segons la versió oficial, havent sortit de Laredo el 22 d'agost de 1496 i després d'un viatge accidentat a causa d'uns vents adversos que van empènyer la flota a refugiar-se a Portland (Anglaterra) el 31 d'agost, al cap de dos dies van tornar a salpar per romandre cinc jornades en aigües tranquil·les.[22]

Curiosament, aquell mateix mes d'agost de 1496, quan Joana salpava pretesament de Laredo, Maximilià I entrava al capdavant d'un exèrcit a Milà, just al nord d'Itàlia. «Un altre presagi de la futura intervenció imperial que podria remodelar enterament el sistema estatal italià i el paper d'Itàlia en la política europea també tingué lloc el 1496 —la primera implicació directa de l'emperador electe, Maximilià, en les guerres italianes».[23]

«Els prínceps de l'Imperi no aprovaren l'expedició, i quan Maximilià arribà a Milà a finals d'agost, fou amb moltes menys tropes de les que havia promès».[24] Si no duia prou homes podria ser indicatiu que no anava, en realitat, a fer una intervenció armada o una acció de guerra. Els autors del llibre The italian Wars 1494-1559 assenyalen que «l'intent de Maximilià d'utilitzar la seva autoritat per influenciar partidaris francesos com ara el duc de Savoia o el marquès de Montferrat resultà infructuós».[25] Si la història ens diu que l'intent d'influència de l'emperador quedà en res, potser hem de contemplar la possibilitat que aquest intent no s'hagués arribat a produir. I això seria així perquè el motiu del viatge de Maximilià al nord d'Itàlia era un altre.

Segons l'acadèmia, l'emperador, com a integrant de la Santa Lliga, anava a socórrer els seus aliats italians afectats per la invasió francesa. Però si l'armada de Joana havia salpat primer d'Alacant/València i després de Barcelona rumb a Gènova, tindria ple sentit que Maximilià baixés amb una força moderada a escortar la seva filla Margarida fins a Gènova, per tal de lliurar-la a l'armada de Ferran II, o simplement, a rebre la seva jove. Crida l'atenció que, quan Joana desembarca a Flandes, segons la història, no hi hagi ningú esperant-la. Ni Margarida per embarcar-se cap a les Espanyes, ni Maximilià, que era al nord d'Itàlia, ni Felip el Bell. En efecte, el principal interessat tampoc hi és. Es troba al Tirol caçant amb el seu pare, segons l'Erlanger.[26] Una nova imprecisió, si altres fonts ens ensenyen Maximilià movent-se pel Piemont i la Toscana. Joana, ens diu la història, no espera Felip, sinó que comença a recórrer els Països Baixos, com si anés a trobar-lo. Per tant, la versió oficial ens documenta un viatge de Joana terra endins, un cop desembarcada, amb la finalitat d'anar a trobar-se amb Felip. Notem que aquesta seria l'actitud natural de Joana si en realitat hagués arribat a Gènova i havia d'encetar el viatge terrestre rumb al nord.

El divendres 28 d'octubre de 1496 trobem al Dietari de la Generalitat una notícia espectacular. «En aquest die vench nova com la armada del rey, nostre senyor, qui aportave la filla de sa magestat en Flandes, muller del archiduch de Burgunya, havia preses L naus de la armada que lo rey de França havia feta en Bretanya».[27] 50 naus franceses presoneres! Això és molt estrany. De l'episodi de la captura d'unes naus cap dels acadèmics castellans consultats en diu res. Només la Bethany Aram i En Çurita hi fan esment. La historiadora nord-americana ho emmarca en un context mig llegendari, perquè ho treu dels versos d'un poeta anònim que intenta prestigiar el casament de Joana, l'única de les filles dels Reis Catòlics que no es casarà amb un rei (el títol més alt de Felip és «arxiduc d'Àustria»). «D'acord amb el poeta, la flota de Joana es trobà amb les naus enemigues fora de la costa de La Rochelle. (...) Aquest episodi

aparentment fictici, que no apareix en cap altra font, suggereix un canvi dramàtic en la ideologia castellana des de la guerra de Granada contra els moros».[28] Després, en una referència al peu, apunta que «una crònica posterior anota dues escaramusses que poden haver donat les bases a l'embellida versió poètica. Segons aquesta crònica, l'almirall de Castella envià set navilis per la costa de Bretanya que capturaren dos vaixells bretons abans de reunir-se amb la flota. Les tensions entre les caravel·les espanyoles i franceses esclataren una altra vegada en el port de Middelbourg, on només les súpliques dels locals i les ordres de l'almirall impediren un altercat més seriós».[29]

En Çurita, per la seva banda, ens avisa que quan l'armada que du Joana arriba a Middelbourg, capital de Zelanda, «hi havia en aquell port fins a vuitanta naus bretones, i abans que l'armada d'Espanya arribés en sortiren i se n'anaren al port de Canfer a Zelanda, i quedaren allí tancades; però l'Almirall no consentí que se'ls fes mal, ni cap ofensa, perquè estaven assegurades en tots els ports de Flandes».[30] A continuació dóna nova de com embarranca i es perd una carraca genovesa que duia la recambra (els vestits) de Joana, i 700 tripulants. L'Aram també recull aquesta notícia.[31] Fixem-nos que se'ns parla de «l'armada d'Espanya» i d'una «carraca genovesa».

De forma ben peculiar i desacostumada, el Dietari de la Generalitat també dóna comptes dels moviments de l'emperador pel nord d'Itàlia, tot i que una mica tard, en l'apunt corresponent al dia 16 de novembre de 1496: «Dimecres, a XVI. En aquest die vench nova, per una fusta venguda de Gènova, com lo emperador dels romans ere entrat en la ciutat de Pisa, hon lo reberen ab gran honor com a senyor».[32] El seguiment català d'aquestes activitats del rei de romans a Itàlia responia, per descomptat, a l'interès per la Lliga antifrancesa, però també al fet que es tractava del consogre dels Reis Catòlics. Així, veurem que Maximilià assajava la guerra amb Florència i va amagar amb assetjar Liorna, mentre disposava que el duc de Saxònia i el seu germà, el comte Palatino el jove, el duc de Baviera anomenat el Ric, els ducs de Pomerina, Mechelburg, Branzuych, i els marquesos de Brandemburg i En Bada el jove i un germà seu, «s'acostessin amb nombre de gent a peu i a cavall per assegurar els passos dels Alps i resistir que els francesos no poguessin entrar pel Piemont ni per terres del duc de Savoia».[33] Tot s'emmarca en les maniobres estratègiques de la Lliga contra França, ben cert que sí, però el cas és que no deixa de coincidir amb allò que seria necessari si la comitiva de Joana hagués desembarcat a Gènova i hom procurés assegurar-ne el pas cap als Països Baixos, fet que constituiria un motiu més que congruent per anotar-ho al Dietari barceloní.

Margarida arriba l'1 d'octubre a Anvers quan hi és Joana, pretesament, i es disposa a embarcar en la mateixa armada per venir a les Espanyes, però l'arribada de l'arxiduc Felip el Bell posposa la partida i Margarida s'afegeix a les celebracions. Adonem-nos que, tothora, això que ens expliquen de l'encontre entre Joana i Margarida i més tard Felip, que té lloc a Flandes, podria estar passant al nord d'Itàlia, on En Çurita situa a Gènova En Dimes de Requesens amb una sospitosa armada que també es diu «d'Espanya»: «i estant el comte de Trivento i Don Dimes de Requesens amb l'armada d'Espanya al port de Gènova, i a Savona, sortiren en seguiment»[34] de tres galeres franceses i una nau normanda que havien sortit de Vilafranca de Niça amb destinació a Gaeta, per ajudar els francesos que s'hi havien fet forts. No havíem quedat que l'armada d'Espanya era la que duia Joana a Flandes des del Cantàbric? L'incident que hom relata de la captura d'un parell de vaixells bretons a la costa de Bretanya combinat amb la notícia grandiloqüent del Dietari —la captura de 50 naus franceses— té un paral·lelisme innegable amb la persecució que enceten les naus dels Requesens a la Mediterrània sobre tres galeres franceses i una nau normanda, remarquem, amb la seva «armada d'Espanya».

4. LES NAUS D'EN COLOM

En Colom havia arribat a Cadis l'11 de juny de 1496 amb dues caravel·les, segons la història.[35] A Sevilla representa que el bisbe de Badajoz, Juan Rodríguez de Fonseca, estava preparant la part de la flota que s'ha d'ajuntar amb la de l'armador bilbaí Arbolancha, però ja havíem quedat que tot això devia tenir lloc a la costa dels regnes catalans. Enlloc hem trobat que les naus d'En Colom s'incorporessin a l'armada de Joana, però les dilacions que el descobridor hagué de patir abans no tornà a salpar el 1498 gairebé ho donen a entendre. «Els reis van prometre a l'Almirall que tot es prepararia d'acord amb els seus desitjos, però van sorgir raons que l'obligaren a esperar els navilis i l'armament força temps».[36] Després de recordar que la guerra amb França constituïa un impediment per a poder dur a terme l'anomenat Tercer Viatge, en Björn Landström assenyala que «com que es considerà necessari que dona Joana fos escortada de viatge a Flandes —quan anà a casar-se— per una flota de cent trenta vaixells, de moment no es pogueren concedir a l'Almirall les vuit caravel·les que sol·licitava».[37] D'aquesta manera, hom pot inferir que les naus que havien d'anar a Amèrica estaven sent utilitzades com a escorta de Joana.

Què va passar amb els 15.000 homes i les cent trenta naus de la flota un cop desembarcada Joana a principis de la tardor de 1496? La versió oficial explica una història de terror que resulta summament difícil de creure. «Presoners del mal temps, els espanyols es van veure obligats a viure entre aquells flamencs escandalosos als quals l'arrogància feia insuportables. Van haver d'aguantar vexacions innombrables i fins i tot es negaren a vendre'ls aliments. Alguns mariners van morir de fam. El clima, tan diferent del que ells coneixien, també delmà els infortunats. Quan l'armada

pogué a la fi desplegar les veles, només quedaven 6.000 [homes]».[38] És a dir, entre l'octubre de 1496 i el febrer de 1497 van morir uns 9.000 mariners i soldats, de fam i de fred en un port de Zelanda. Eren un exèrcit, però ningú va reaccionar. Tothom es va resignar a aquella sort atziaga. La notícia és tan grotesca que només té una explicació: és mentida. El mal temps en el viatge de tornada i l'anècdota del valor de Margarida, que en ple temporal composà el seu epitafi amb fina ironia («Ci-gît Margot, la gentil demoiselle / Qu'eut deux maris et qui mourut pucelle»),[39] poden ser detalls inventats per atorgar versemblança a l'ensarronada, o poden ser perfectament certs: al golf de Lleó també hi ha temporals i risc de naufragi. La promesa del príncep Joan desembarcà el 6 de març de 1497 a Santander,[40] en lloc de La Corunya, el port previst d'arribada (?). Ens podríem demanar per què no s'establí en les instruccions a l'armada algun port asturià com a punt de desembarcament, si es tractava de la princesa consort d'Astúries, però ja sabem la resposta. Si realment arribà el 6 de març a Santander, que si som a la Mediterrània podríem parlar de Cadaqués, la injustificable trigança de Margarida podria ser deguda a les prioritats militars de la flota d'En Requesens («l'armada d'Espanya» que l'havia de transportar des de Gènova a Barcelona —els reis i el príncep l'esperaven a Burgos, diu la història—), o també a la presència d'una armada de corsaris francesos amb seu a Marsella. Hi ha notícies d'ells a la costa catalana amb data 10 d'octubre de 1496,[41] quan Joana ja feia setmanes que hauria desembarcat a Gènova. Durant tot el 1497, i a despit de les treves pactades amb Carles VIII de França, hi ha referències als corsaris francesos, els quals també constituirien un motiu addicional per ajornar el tercer viatge d'en Colom, ja que l'almirall podria haver participat, també, en la guerra marítima contra França,[42] per bé que la història oficial sempre el situa a la cort. I aquesta és bona: «Quan fou l'hora retornaren els cent trenta navilis amb la princesa Margarida i el seu seguici. L'Almirall guanyà molt de prestigi i gran influència a prop dels reis en predir exactament el dia que la flota de la princesa arribaria al port de Laredo, a Santander».[43] Fantàstic! Després que els pobres espanyols de la flota hagin passat tot un hivern a Flandes esperant la vènia per tornar i morint-se a milers de fam i de fred, En Colom, de Burgos estant (a la cort dels reis), prediu amb una singular i meravellosa infal·libilitat la data d'arribada de la flota a Laredo. Que potser havia arribat notícia del dia que havien salpat de Flandes? I qui havia dut aquesta notícia? Per on? Tot plegat sona a fantasia per situar la cort i En Colom a Castella i continuar amb la farsa del viatge per l'Atlàntic. Altra cosa és que tornessin costejant per la Mediterrània, un trajecte força més familiar per En Colom, que de Barcelona estant, i havent rebut dels heralds de Margarida la data de sortida de l'armada d'En Requesens des de Gènova, podria aventurar un càlcul de l'arribada.

Hem vist que En Manuel Fernández situava el desembarcament de Margarida d'Àustria el 6 de març a Santander, però ara resulta que el Dietari de la Generalitat dóna complida notícia de l'arribada de Margarida a Laredo en l'apunt del dijous 23 de febrer. «En aquest die vengueren, ab correu, letres de la cort del senyor rey, qui ere en Burgos, que a XVII del present arribà en lo port de Laredo la senyora princessa dona Margarita, filla del emperador de Alamanya, per lo casament fet ab lo il·lustríssimo senyor príncep nostre, don Joan, e vench ab la armada que los senyors rey e reyna, nostres senyors, trameteren en Flandes per portar dona Joana, filla de ses alteses, casada ab lo archiduc, fill del dit emperador».[44] És a dir, el desembarcament de Margarida s'hauria produït el 17 de febrer a Laredo, amb ràpida notícia que arriba a Burgos i d'allí, encara més ràpidament, es tramet el missatge a Barcelona, on arriba el dia 23 de febrer. Hom es fa creus de la ingravidesa dels emissaris, que en 6 dies són capaços de fer el trajecte Laredo-Barcelona bo i passant per Burgos, on presenten els seus respectes als sobirans. La pudor de socarrim augmenta quan trobem, en la mateixa pàgina del Dietari, un apunt del dilluns 3 d'abril en què es recull la festa que hi hagué per tota la ciutat amb motiu de l'Anunciació de Nostra Senyora el dissabte sant, «e abans del offici en la Seu fon cantat Te Deum laudamus ab solemne professó per la volta de la Concepció, per la venguda de la senyora princessa, qui arribà en Castella venint per mar de Flandes».[45] El 3 d'abril? La «vinguda» no es refereix pas a l'anada de Margarida a Barcelona, ja que la cronologia oficial no la fa venir mai a la capital catalana: simplement, ens estan repetint la notícia que ja s'havia anotat el dia 23 de febrer, però ara més acordada als terminis de la història oficial castellana (la pretesa arribada del 6 de març a Santander). Els qui van introduir aquesta nota, però, no van ser prou diligents i sembla que es van descuidar d'esborrar l'apunt del 23 de febrer.

La prova definitiva que tot plegat es deu a una reescriptura poc curosa amb els detalls és l'entrada del dissabte 11 de març, que també van optar per reescriure, en lloc d'esborrar-la com hauria calgut. «En aquest die se sposaren en la vall de Taranço, en Viscaya, qui és en lo camí de Santander a Burgos, lo il·lustríssimo senyor don Joan, príncep de Castella e de Aragó, e la il·lustríssima senyora dona Margarita, filla del emperador de Alamanya. Fon lo prelat lo reverendíssimo senyor arcabisbe de Sevilla, patriarca alexandrí».[46] A més de notificar-nos que els prínceps no es van casar a Burgos, com es desprèn de la major part de les versions oficials, sinó a una vall biscaïna, resulta que l'oficiant de la cerimònia fou l'arquebisbe de Sevilla, que en aquell moment i des de 1486 era en Diego Hurtado de Mendoza y Quiñones (1444-1502), un nebot, representa, del difunt gran cardenal d'Espanya, Pedro González de Mendoza (1428-1495). L'apunt del Dietari de l'11 de març de 1497, però, comet l'errada de precisar-nos que en Diego Hurtado era «patriarca alexandrí», quan aquesta dignitat, segons totes les fonts consultades, li fou concedida en la cerimònia de l'atorgament del títol de Cardenal de Santa Sabina, el 5 d'octubre de 1500.[47] La pregunta és: com ho sabien, els tenidors del Dietari de 1497 que aquell prelat rebria el nomenament de Patriarca Llatí d'Alexandria al cap de tres anys i mig? La resposta és: no ho sabien. La precisió és dels qui van «passar a net», anys més tard, el Dietari de la Generalitat. Prova

de reescriptura.

Mentrestant, el Manual de Novells Ardits es «desvetlla» una mica tard i en data 25 d'abril de 1497 anota que «lo dit dia foren elets per lo dit Consell per Embaixados per anar a visitar lo Serenissim Senyor Princep e la Serenissima Sra Princesa per causa de les noces fetes en la Ciutat de Burgos del Regne de Castella e foren los següents —mossen Pere de Coromines Conseller en cap —mossen Pere dez Torrent Ciuteda».[48] Les precisions «Ciutat de Burgos del Regne de Castella» sonen una mica impostades, ben bé «para que nadie se llame a engaño». Els dos ambaixadors designats, però, amb un retard que sembla la pura expressió d'una mandra infinita, no partiran fins el dia 22 de maig «anant la via del Regne de Castella per visitar e besar les mans de la Illma. Senyora Princessa muller del Illmo. Senyor Princep nostre novament venguda de les parts de Alamanya».[49] Tot i la discrepància amb el Dietari de la Generalitat, que fa casar els nuvis a Biscaia i aquí els casen a Burgos, podríem considerar aquest apunt com una confirmació tangencial del fet que la promesa del príncep Joan va embarcar-se a la Mediterrània després d'un viatge per «les parts d'Alemanya», com hem suggerit al llarg del treball.

A despit de l'arribada de Margarida, però, En Cristòfor Colom encara trigaria un any ben bo a salpar altre cop cap al Nou Món. La història oficial situa la partida d'Andalusia el 30 de maig de 1498. En Jordi Bilbeny creu que la data real podria ser el 30 de març. Els motius de l'endarreriment els vam suggerir al nostre Erasme.[50] Des de les noces de Joan i Margarida (març o abril de 1497), passant per la malaltia i mort de Felipa de Coïmbra, l'esposa del descobridor, pel juliol de 1497, i tal vegada el trasllat de les seves despulles a Portugal, seguida de la inesperada mort del príncep Joan a primers d'octubre de 1497, l'armada del tercer viatge colombí no estaria en condicions de salpar fins a la primavera de 1498.

A la vista de les contradiccions i de les proves presentades, per tant, arribem a la conclusió que l'armada que traslladà la infanta Joana a casar-se amb l'arxiduc d'Àustria s'aplegà inicialment i majoritàriament a València, s'anomenà «armada d'Espanya» sota el comandament d'En Galceran de Requesens, comte de Trivento, i en una alta probabilitat féu el seu trajecte per la Mediterrània fins a Gènova, on desembarcaria la futura Joana la Boja i, al cap d'unes setmanes que es convertiren en mesos, pel que sembla, s'embarcaria Margarida d'Àustria per acudir a casar-se —probablement a Barcelona— amb Joan, hereu dels Reis Catòlics i esborrat príncep de Xixona-Alacant.

PEP MAYOLAS

Notes bibliogràfiques:

[1] PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d'Espanya, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2014, p. 65-69.

[2] BETHANY ARAM, La reina Juana. Gobierno, piedad y dinastía, Marcial Pons, Ediciones de la Historia SA, Madrid, 2001, p. 59.

[3] BENET OLIVA i RICÓS, La petita noblesa del Maresme, Caixa Laietana, Mataró, 2002, p. 36.

[4] Ídem, p. 56.

[5] MARÍA ÁNGELES PÉREZ SAMPER, Isabel la Católica, Random House Mondadori, Barcelona, 2004, p. 417.

[6] LUIS SUÁREZ, “Primera etapa en la institución del Principado de Asturias” dins Boletín de la Real Academia de la Historia, Madrid, 2000, Tom CXCVII, Quadern n. III, p. 394-395.

[7] Ídem, p. 396.

[8] JOSÉ LUÍS GONZÁLEZ NOVALÍN, El Inquisidor General Fernando de Valdés (1483-1568). Su vida y su obra, Universidad de Oviedo, Oviedo, 2007, p. 77.

[9] Ídem.

[10] Ídem.

[11] HENRY KAMEN, Canvi cultural a la societat del Segle d’Or. Catalunya i Castella, segles XVI i XVII, Pagès Editors, Lleida, 1998, p. 451, nota 17.

[12] JOSÉ LUÍS GONZÁLEZ NOVALÍN, ob. cit., p. 78.

[13] ANTONI ALMÚNIA, Libre de tots los actes, letres, privilegis y altres qualsevol provisions del Consell d’Oriola, Edició a cura d’Antoni Mas i Miralles, Universitat de València, València, 2008, p. 162.

[14] Ídem, p. 163.

[15] Ídem, p. 164.

[16] Ídem, p. 170.

[17] Ídem, p. 173.

[18] AGUSTÍN RUBIO VELA, “El segle XIV” dins Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica, Edicions 62, SA, Barcelona, 1989, vol. II, p. 174.

[19] Ídem, p. 175.

[20] ANTONI ALMÚNIA, ob. cit., p. 179.

[21] LA SOCIEDAD ECONÓMICA DE AMIGOS DEL PAÍS, Una residencia de invierno. Estudio Meteorológico y Médico del clima de Alicante, como estación invernal, Establecimiento tipográfico de Antonio Reus, Alacant, 1882, p. 6, i també VICENTE NAVARRO i ALBERO, “Informe facultativo sobre el clima de Alicante”, dins l’obra citada, p. 31.

[22] BETHANY ARAM, ob. cit., p. 65.

[23] MICHAEL MALLET i CHRISTINE SHAW, The italian Wars 1494-1559, Routledge, New York, 2014, p. 39.

[24] Ídem.

[25] Ídem.

[26] PHILIPPE ERLANGER, Carlos V, Salvat Editores SA, Barcelona, 1985, p. 17.

[27] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, anys 1411-1539, 2a. Edició, 2004, p. 286.

[28] BETHANY ARAM, ob. cit., p. 63.

[29] Ídem, p. 63-64, nota 107.

[30] JERONI ÇURITA, Historia del Rey Don Hernando el Católico. De les empresas y ligas de Italia, Herederos de Pedro Lanaja y Lamarca, Saragossa, 1670, Tom V, p. 99v-100.

[31] BETHANY ARAM, ob. cit., p. 65.

[32] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, ob. cit., vol. I, p. 286.

[33] JERONI ÇURITA, ob. cit., Tom V, p. 98v-99.

[34] JERONI ÇURITA, ob. cit. , p. 100v.

[35] MICAELA CARRERA DE LA RED, “El segundo viaje de Cristóbal Colón (1493-1496): Análisis histórico-lingüístico de documentación original” dins Revista de Filología de la Universidad de La Laguna, La Laguna, 2000, nº 18, p. 57, nota 11.

[36] BJÖRN LANDSTRÖM, Colón. La historia de Cristóbal Colón Almirante del Océano y sus cuatro viajes hacia las Indias, Editorial Juventud, Barcelona, 1971, p. 136.

[37] Ídem.

[38] PHILIPPE ERLANGER, ob. cit., p. 18-19.

[39] Ídem, p. 19.

[40] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Isabel la Católica, Espasa Libros SLU, Barcelona, 2012, p. 480.

[41] JORDI BILBENY, “Cristòfor Colom i l’armada francesa que fustigava les costes catalanes del 1496 al 1498” dins

Terra Rubra, n. 91, Tarroja de Segarra, novembre-desembre de 2004, p. 8.

[42] Ídem.

[43] BJÖRN LANDSTRÖM, ob. cit., p. 136.

[44] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, ob. cit., p. 287.

[45] Ídem.

[46] Ídem.

[47] SALVADOR MIRANDA, The Cardinals of the Holy Roman Church. Biographical Dictionary. “Pope Alexander VI (1492-1503), Consistory of March 20, 1500 (VIII)”.
http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1500.htm#Hurtado

[48] Manual de Novells Ardits o Dietari de l’Antich Consell Barceloní, Imprenta Henrich y Compañía, en comandita, Barcelona, 1894, volum III, p. 134.

[49] Ídem.

[50] PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d’Espanya, ob. cit., p. 242-244.